

Kadı Burhaneddin

(1344-1398)

Görkemli şair Kadı Burhaneddin Ahmed, Oğuzların Salur boyundan gelmektedir. Baba tarafı kadı neslidir. Annesi ise devlet adamı Abdullah Çelebi'nin kızıdır. Kadı Burhaneddin, daha çocukluğunda yüksek bilgiler tahsil etmiş; kadı, naip ve hükümdar olarak tanınmıştır. Emir Timur'a karşı çıkmış ve on yedi yıllık hakimiyetini "barış ve savaşlarda" geçirmiştir. 1398 yılında Akkoyunlu hükümdarı Kara Yoluk Osman Bey tarafından öldürülmüştür.

Kadı Burhaneddin, Azerbaycan Edebiyatı tarihinde ana dilinde yazdığı divanı günümüze kadar ulaşan ilk şairdir. O'nun divanının kopyası, daha şairin sağlığında 1393 yılında çıkarılmıştır. Divan, 608 sayfadır. Gazelerde mahlas yoktur ve divan da elifba sırasıyla tertip edilmemiştir. Divanda 319 gazel, 20 rubai, 108 tuyug ve birkaç da müfret bulunmaktadır. Tuyug şeklinde ilk şiir yazanın Kadı Burhaneddin olduğu da dikkat çekicidir.

Kadı Burhaneddin'in şiirleri dünyevî ve beşerî duygularla yazılmış güzel ve orijinal eserlerdir. Bu şiirler Azerî Türkçesi nazım geleneğinin ilk örnekleri olsa bile, muhteva ve sanat değerleriyle ön plana çıkmaktadır. Divanın dili de çok sade, açık, tabii ve tazedir. Bu şiirlerde aksini bulan Terekeme saflığı ve samimiyeti, daha da ilgi çekicidir.

Azerbaycan Edebiyatında ilk şair ve hükümdar sayılan Kadı Burhaneddin, kahramanlık şarkıları yaratmış, mertliği, yiğitliği, savaşçılığı tebliğ etmiştir. Onun lirik kahramanı; erdemli, cesur ve hünerli bir insan tipidir. Sevgi duygularıyla sevilen bu âşık, aynı zamanda kahramanlık gösteren, kılıç çekip mutluluğuna yol açabilen bir yigittir.

Kadı Burhaneddin'in eserleri, edebî dil tarihi için de zengin malzemeler ihtiva etmektedir. Onun şiirleri, kendinden sonra gelen Nesimî, Hataî ve Fuzûlî'nin sanat anlayışına da tesir etmiştir.

Qazeller

Nigârine, bu gözlerden nesîbi qanı üşşâqun,
Ki, her dem leblerim için dökülür qanı üşşâqun.

Müberqe oluben, şâhâ, nühüfte qıla hüsnüni,
Nevası, rastı yoxdur meğer ki, canı üşşâqun.

Ey eşsiz güzel! Senin bu gözlerinden âşıkların alacağı pay hani? Öyle ki her zaman senin dudakların için âşıkların kanı dökülür.

Ey güzellerin şahı! "Uşşak"ın cam, madem ki nevası ve rastı yoktur, mübarka olunca güzelliğini gizlemelidir. (Bu beyitteki mübarka, neva, rast ve uşşak kelimeleri musikîde makamları ifade etmektedir.)

Belün kibi xilal oldux, ağızım tek xeyal oldux,
Xeyâlun olalı, şâhâ, bu dem mehmânı üşşâqun.

Gel ey eşqine quşanan, dil ü can ver, cefâ cövr al,
Geh assı, geh ziyan eyle, budur dükkânı üşşâqun.

Egerçi âm îmânın tamam eyler şehâdetler,
Kemâle irmeye sensüz, şehâ, îmânı üşşâqun.

Canımı eşqüne satdum dexi behâ ne gerek,
Bana xo yoluna can vermeğe behâne gerek.

Nigâra, qâmetüne qılmuşuz könüli feda,
Zira ki, serv-i revane revan revâne gerek.

Dükâne baxmadı, bazarı olmadı könlüm,
Ve leyk le'l-i lebüncün varam dükâne gerek.

Qanımı lebleri içdi vü düşdü araya qan,
Canum dexi quşanuban bu qana qane gerek.

Nigâra zülfünü tağıd, qarası çoğ olsun,
Ya ada, ya sana layiq çeri yasane gerek.

Kenarı andan ü andan kenare istemegil,
Miyane derd-i dil ehli işi miyane gerek.

Çü lütfünü bilürem ger günah qıldım ise,
Yazana qılma cefayı, cefa yazane gerek.

Çin edelüm saçını çini xetâyaya saldı beni,
Sebeb nedür ecaba ki, cezaya saldı beni.

Dodağı buse dedi ve hevâle qıldı yüze,
Egerçi neqd idi vechi bir âya saldı beni.

Gözüyle ki, könül xestedür davam umaram,
Tebib bilmedi nebzi, davaya saldı beni.

Könüli gendüye qullab ilen getürdi saçını,
İrağa atmağ için qaşı yaya saldı beni.

Ey güzellerin şahı! Hayalin âşıkların misafiri
olalı belin gibi hilâle döndük ve ağzın gibi gör-
rünmez olduk.

Gel, ey sevgilinin aşkına talip olan kişi! Gönlünü
ve ruhunu verip karşılığında eziyet ve sıkıntı al.
Bazen kâr, bazen de zarar et. Ancak âşıkların
dükkânı böyledir.

Ey güzeller şahı, eğer halkın imanını kelime-i şe-
hadet tamamlıyorsa âşıkların imanını da sensiz ol-
gunluğa ulaşmaz.

II

Canımı aşkına karşılık olarak sattım, bana başka
karşılık gerekmez. Bana O'nun yoluna can ver-
mek için bahane, sebep gerekir.

Ey eşsiz güzel! Gönlü senin boyuna feda etmişiz.
Çünkü yürüyen selvi gibi boyuna karşılık can
gitmesi gerektir.

Gönlüm şimdiye kadar pazara çıkmadı,
dükkânlara bakmadı. Ancak şimdi kırmızı lal
taşı gibi dudağın için dükkâna gitmem gerekir.

Sevgilinin dudakları kanımı içti ve aramıza kan
girdi. Canımın da isteyerek bu kana kanması ge-
rektir.

Ey eşsiz sevgili! Saçlarını dağıt, siyah rengi çok
olsun. Ya adına , ya da sanına lâyük asker top-
lamak gerekir.

Onun kucagını ve ondan uzaklaşmayı isteme.
Gönül dertlerinin işinin ortada olması gerekir.

Madem ki onun bağışını bilirim; eğer günah iş-
lediysen, bunun cefasını yapana verme. Bu cefa,
onu kader olarak yazana gerektir.

III

Sevgilinin saçını kıvrım kıvrım edelim. Saçının
kıvrımı beni yanlışlığa sürükledi. Acaba beni ce-
zalandırmasının sebebi nedir?

Dudağı öpme dedi ve yüze havale etti. Madem
ki çok kıymetliydi, neden beni bir ay yüzlüye
gönderdi?

Sevgilinin gözlerinden dolayı gönül hastadır ve
ben ilaç beklerim. Ancak doktor nabzımdan an-
lamadı ve beni çare bulmaya gönderdi.

Sevgilinin saçını gönlümü çengeliyle kendine
çekti. Sevgilinin kaşını beni uzağa atmak için yaya
koydu.

Ne dem durur ki, mis altun degül vücudun ile
Feda olmaz oduna, kimyaya saldı beni.

Xub cananda çox velî nâzik ü dilrübâ gerek,
Cana vida qıluban eşqine merhaba gerek.

Ben kim olam ki, depremdem bir qılmı gîsusunun,
Başın eline alıban ol iş için sebâ gerek.

Qonça ağızın açmağa kimün eli irişiser,
Ateş- i eşq mevsümü irişiben hevâ gerek.

Ta ki, sefa gire ele Ke'be yüzünde ol bütün,
Cünne dexi qeba olub yene qeba ebâ gerek.

Derdi ile çü esrûken dürdi ile yazam xumar,
Pes nedelüm çü xestayüz derdümüze deva gerek.

Serxoş gözü bilür ki, mestâne-yi eşqem ben.
Bir âqil-i me'nîyem dîvâne-yi eşqem ben.

Her bixiredün sözi ki, te'ne qılır bana,
Senden beni ayırmaz, ez xane-yi eşqem ben.

Cananeye ben canı çoxdur ki, revan etdüm,
Canum benüm oldur ki, canane-yi eşqem ben.

Gencîne-yi hüsnini püşhan edeli dilde,
Gökçeklikle bay oldur, vîrâne-yi eşqem ben.

Rövşen bu durur, yanmaq oldu yüzine vâcib,
Şem olmağa her cana pervane-yi eşqem ben.

Can olur ise bari canâne-yi eşq olsa,
Mest olur ise kişi mestane-yi eşq olsa.

Gözlerüm axıdur dür, serraf getür urdur,
Dürdane olur ise dürdâne-yi eşq olsa.

Her bir kişi dünyada erlikden eder deva,
Merdâne olur ise merdane-yi eşq olsa.

Ne zaman ki bakır, senin ateşine kendini feda
edip senin vücudunla altın olmadı, o an beni
kimya ilmiyle uğraşmaya mecbur etti.

IV

Dünyada güzel çok, ama nazik ve gönül çalan
olmalı. Öyle ki cana veda edip onun aşkına mer-
haba demek gerekir.

Ben kimim ki, sevgilinin başını elime alarak sa-
çının bir kılımı kıpırdatayım? Bunu yapmak için
doğudan esen hafif ve tatlı bir rüzgar gerekir.

Goncaya benzeyen ağzını açmaya kimin gücü
yetebilir? Bunun için aşk ateşi mevsiminin gel-
mesi ve o mevsimin iklimi gerekir.

Ne zaman ki, o put gibi güzel sevgilinin Kabe'yi
andıran yüzünde mutluluk bulurum, o zaman
tölden dahi elbise olur. Ancak yine de elbisenin
kaim kumaştan olması gerekir.

Sevgilinin derdiyle sarhoşken şarabın tortusuyla
sarhoş yazayım. Ancak ne yapalım ki, hastayız
ve derdimize ilaç gerekir.

V

Sevgilinin sarhoş gözleri bilir ki, ben aşk sar-
hoşuyum. Bir mânâ akıllısı ve aşk delisiyim.

Her akılsızın sözü beni ayıplar. Ancak beni sen-
den ayırmaz, ben aşk hanesindeyim.

Ben sevgiliye çok defa canımı vermek istedim.
Çünkü benim canım odur ve ben aşk sev-
gilisiyim.

Güzelliğinin hazinesini gönülde saklayalı gü-
zellik zengini odur. Ben ancak aşk hazinesinin
bulunduğu viraneyim.

Yüzün için yanmak bana şart oldu, bu açıktır.
Her gönüle mum olmayabilir. Ben aşk per-
vanesiyim.

VI

Can olursa aşka gönül vermiş olsun. İnsan, sar-
hoş olursa aşk sarhoşu olsun.

Gözlerim inci akıtır, sarraf getirip göster. Eğer
süs taşı olarak inci hâline gelecekse bari aşk in-
cisi olsun.

Her kişi dünyada yiğitlik iddiası güder. İnsan
yiğit olursa, bari aşk yiğiti olsun.

Herçend ki, her seme pervane düşer olur,
Yoldaş bize bu yolda pervâne-yi eşq olsa.

Qddı lebi ol yarun şerbetlerini hazır,
Dîvâne için liyken dîvâne-yi eşq olsa.

Nasıl ki, her muma bir pervane tutulur. Yoldaş
d bu yolda bize aşk pervanesi olsa.

O yârin dudağı divane deli için şerbetlerini ha-
zırladı. Keşke bu divane, aşk divanesi olsa.

Rubailer

Dedüm lebüni sorsam ü emsem ola mı?
Bu derdüme benüm eceb em-sem olamı?
Çün irmez elüm veslüne, düşmişem irax,
Düşde xeyâlünün lebin emsem ola mı?

Şâd olur isem, veslün ile, qem ola mı?
Ben irmez isem, nesne size kem ola mı?
Sed pare vü mecruh eder idüm ciğeri,
Le'lün ile bilsem ana merhem ola mı?

Şâhâ, yüzünün gülünü dersem, ola mı?
Ne çekdiğümi yüzüne dersem ola mı?
Püste lebünün dileği benden candur,
Redd eyleyüben sözünü sirsam, ola mı?

Mestane gözün dane-yi badam ola mı?
Xal ile saçun dane-yi ba dam ola mı?
Şirin dodağın baxdum idi baxtumdur,
İşbu azacux dünyada bir kam ola mı?

Servün ki, revan oladı, revana vereler mi?
Le'lünü bu dünyâ tolu cana vereler mi?
Ben canı feda qılır isem, baxmağa bir kez
Hüsnüne senün şer' ile qana vereler mi?

Könlüm yine ol Leyliye Mecnûn olmuş,
Yaşum yine yar yoluna Ceyhun olmuş,
Baxdum aralarında meğer xûn olmuş.
Lebleri çekişmiş könlümü ola mı?

Şükr ana ki, ben dilber-i narin severem,
Könlümü yar yoluna narin severem.
Bu gün severem ağzını ki, ölem anuçün,
Ta yine dirilem deyü yarın severem.

Sevgiliye dudağını emsem, benim bu
derdime acaba ilaç olur mu, dedim.
Madem ki senden uzak düşmüşüm, sana
kavuşmam, rüyamda hayalinin
dudağını emsem olur mu?

II

Bu senin kavuşmanla mutlu olursam,
üzülür müsün? Ben kavuşmazsam malınız
azalır mı? Ciğerimi yüz parça ve yaralı
ederdim. Kırmızı lâl taşı gibi dudağın ona
merhem olur mu?

III

Ey şah! Yüzünün gülünü dersem, toplasam
olur mu? neler çektiğimi senin yüzüne
karşı söylesem olur mu? Fıstık dudağının
benden istediği candır. Ben onu reddedip

IV

Sarhoşça bakan gözlerin tanesi midir?
Benim ile saçın tuzaktaki buğday tanesi
midir? Tatlı dudağın talihim idi, yine
talihimdir. Bu kısacık dünyada bir mutluluk
var mıdır?

V

Serviye benzeyen boyun yürüse, onu
cana verirler mi? Lâl taşı gibi kırmızı
dudağını, bu dünya işleriyle dolu olan
cana verirler mi? Ben senin güzelliğine
bir kez bakmak için canımı feda
edersem Tanrı buyruğuyla doyana
kadar bakmama izin verirler mi?

VI

Gönlüm yine o Leylâ'ya Mecnun olmuş.
Göz-yaşım yine sevgili yolunda Ceyhun
nehrine dönmüş. Sevgilinin dudakları
gönlümle çekişip savaştı mı ki, çünkü
aralarında kan bulunduğunu gördüm.

VII

Ona şükür olsun ki, ben narin, ince dilberi se-
verim. Gönlümü de sevgili yoluna narin, in-
citmeden severim. Bu gün ağzını severim ki,
onun için ölmeye razıyım ve yine dirileyim
diye yarın da severim.

VIII

Le'lün, senama, derdüme em-sem olur ise,
Bir sınağa için, nola, emsem olur ise,
Dem qüdü lebün yüregümi nüşdur ana,
Can dexi fedâdur nola dem dem olur ise.

Ey put gibi güzel sevgili! Lâl gibi dudağın dert-
lerime ilaç olursa bir denemek için emsem ne
olur? Dudağın yüregimi tamamen kana çevirdi.
Yüreğim ona içki oldu. Sevgiliye can dahi feda
olsun. Kan üstüne kan olsa ne olur?

IX

Xettün ki, xetâ eyledi, şâhâ ne qılam ben,
Ol ortada barı, senemâ, ben ne qılam ben.
Könlüm quşu için eğer anı tuzak etdi,
Hacet degül ansuz dexi zîrâ ki, ilem ben.

Ey padişahım! Yanağında beliren ayva tüyleri
hata ettiyse ben ne yapabilirim? Ey tapılacak
derecede güzel olan sevgili, bir defa o hata
meydanda, ben ne yapabilirim? Gönül
kuşunu avlamak için o ayva tüylerini tuzak
olarak kurmuş. JfıVX Buna gerek yok.
Çünkü ben zaten onlara tutulmuş bir dostum.

Könülde gizli bolsa bir tasadür,
Ömür ile ecel dexi hemkasedür
Dünya bezminde iki alem dexi,
Eşq eri gatmda hem bir kasedür.

Gönülde bir başa geçme hevesi gizli olsa
da hayat ile ölüm aynı kâsededir. (Kâse;
burada beyni örten kemik kısım
anlamındadır) . Dünya XI> meclisinde iki
âlem dahi, aşk erlerinin gözünde bir
kâsedir.

XI

Belüdür Haq qatmda girdarümüz,
Eyle kim var mismü ü murdarumuz.
Saqi, vergil elüme tolu eyax,
Kim gede bu könlüden Jengarumuz.

Allah'ın nazarında durumumuz bellidir. Öyle ki,
kirlî ve temiz taraflarımız vardır. Ey içki sunan
güzel! Elime dolu bir kadeh ver ki gönlümüzden
kirlî yönlerimiz gitsin.

XII

Söz deyem sana eğer inanasın,
Yar gözündür gözüne, ne sanasm.
Yarum anda bilesin ne durur,
Ger qerime qarşu sen yasanasm.

Eğer inanırsan sana bir söz söyleyeyim:
Sevgili gözüne gözündür, sen ne sanırsın-
Eğer rakibe karşı meyledersen sevgilinin
ne olduğunu o zaman bilirsin.

XIII

Görmedüm sen tek letif, nazik cevan,
Tapuna olsun feda can u cehan.
Qetrece lütfün bize irer bolsa,
Qetre tek ola qatumda bin uaman.

Senin gibi lâtif ve nazik bir genç görmedim.
Can ve cihan sana feda olsun. Bir damlacık
lütuf bize erecek olsa, benim gözümde bin
okyanus bile bir damlacık gibi olur.

XIV

Könlünü qaraxladı göz qarası,
Gör meni nene saldı göz qarası.
Dirilmek yeg tağmğan imkanı var,
Necesi dirile eşq avarası.

Sevgilinin gözlerinin karası gönlünü
yağmaladı. Kara gözleri gör beni ne hâle
koydu? Toplanmak iyi, ancak dağılmak
ihtimali de vardır. Aşk sersemlerinin ne
kadarı toplanabilir?

XV

Sohbet etdük bu gece şol yar ile,
Şol qaraxcı gözleri eyyar ile.
Anı qılmalum anunla bu dem,
Kir- qılmmadux dexi deyyar ile.

Bu gece o sevgiliyle; o gözleri yağmacı ve
hileci sevgiliyle sohbet ettik. Onunla bu an
esir olalım. Çünkü başka kimse ile olmadık.

XVI

Tutmağıl bizge, ey can sen deg dexi,
Tutmağay köp mücrime deh Heq dexi.
Adem olduğ ise tapunda, nola,
Bülbül olmuşdur hele leqleq dexi.

Ey can! Bize sen de kusur bulma. Allah da çok günahkârı iyi, hoş tutmayacak. Senin mekânında insan olduksa ne oldu? Üstelik leylek dahi bülbül olmuştur.

XVII

Hemişe aşiq könlü biryan bolur,
Her nefes qerib gözi gıryan bolur.
Sufilerin dileqi mehrab, nemez
Er kişünün arzusu meydan bolur.

Âşığm gönlü daima kebab hâline gelir. Garibin gözü ise her nefes alışında yaş döker. Sofu insanların diliği mihrap ile namazdır. Yiğit kişinin arzusu ise savaşıacağı bir meydandır.

XVIII

Yene can bir ummana talısardur,
Talıban köp güherler alısardur.
Otanuzdan çıxıban qara qılıc,
Düşmenden köp illeri alısardur.

Can, yine bir okyanusa dalacaktır. Dalıp da çok inciler alacaktır. Kara kılıç odanızdan çıkınca düşmandan çok ülkeleri alacaktır.

XIX

Dövlətinden qaçan olur xaksar,
Aşiq olur me'şuqmdan şermsar.
Himmetümüz iki alemde gezer,
Nolısar Amasiya ya Nikisar.

Senin devletinden, saadetinden kaçan perişan olur. Âşık, sevgilisinden utanır. Himmetimiz iki âlemde dolaşır, Amasya ya da Niksar nedir ki?

XX

Can bu meydan içre agâh ola gah,
Eşq erinün varlığı âh ola, ah.
Kim bu yolda toğru ger varur ise,
Erligün evreninde şâh ola, şah.

Can, bu meydan içinde bazen uyanık olmalıdır. Aşk yiğidinin bütün varlığı da "âh" çekmek olmalıdır. Eğer bu yolda doğru olan kimse varsa o yiğitlik âleminde padişah olur.

XXI

Bu dünya bir nef s üçün olmuş yalax
Dibi yaxındur onun degül irax.
Zülfünü tağıtma cem eyle, begüm,
Yoxsa olur bu cahan alax-bulax

Bu dünya bir nefis için yalak gibidir. Onun dibi uzak (derin) değil, yakındır. Ey beyim! Saçlarını dağıtma, topla; yoksa bu cihan allak bullak olacaktır.

XXII

Tenimi hökm ede yar ya canımı?
Eşq eri tene cana yacanımı?
Yar yoluna can ü ten oynamayan
Erenler yasaqma yasana mı?

Sevgili vücuduma mı, ruhuma mı hükmeder? Aşk yiğidi vücut ve can vermekten çekinir mi? Sevgili yolunda canından ve vücudundan vazgeçmeyen, ermişlerin töresine dayanabilir mi?

XXIII

Meclisi kim xoş tutar enber, enber.
Könülü kim aparur dilber, dilber.
Dünya ehlinün başını kim çeker,
İşini toğru kılan server, server.

Anber kokusu, toplanma yerini hoş hâle getirir. Dilber ise gönlü alıp götürür. İşini doğru yapan başkan, dünya insanların başını çeker.

